

РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД

Перехід до нової парадигми освіти, де однією з найважливіших вимог виступає особистісний розвиток студентів, викликає необхідність перегляду принципів і підходів щодо юридичної освіти. Як відзначає Ю. М. Швалб, сьогодні у сфері освіти змінюється вся психолого-педагогічна проблематика, що починає концентруватися навколо питань розвитку і саморозвитку особистості, навчальних інтересів і навчального цілепокладання, суб'єкта навчальної діяльності, особистісної рефлексії, здатності до відповідального вибору тощо. Очевидно, що вирішення нових для всієї системи освіти завдань неможливе на підставі лише класичних форм і способів вузівського навчання.

Проблема професійної підготовки майбутніх правників стоїть в Україні дуже гостро. Найгостріше вона проявляється у диспропорції між теорією та практикою у вітчизняній юридичній освіті на користь першої. У той же час, з кожним роком все більше цінуються саме практичні навички, і все складнішою стає адаптація випускника до практичної роботи.

Одним із засобів для розв'язання назрілих суперечностей проблеми є застосування міжнародного досвіду у даній сфері.

Застосування міжнародного досвіду до навчального процесу стає особливо актуальним з розвитком постмодерну, коли суспільство переходить до нової історичної форми синтезу з державою. Постмодерністські культури втілюють новий тип відчуття й мислення, що відображає глобалізацію життєвого світу, під час якого слабшають обмеження, що накладаються географією на соціальний і культурний устрій.

При оцінці вітчизняного правового розвитку варто враховувати відмінності соціокультурних світів зі специфічними уявленнями про світогляд людини, умови її буття і пов'язані з цим форми громадського життя. Незважаючи на активний діалог, що відбувається в сучасному світі, слід мати на увазі, що ціннісні орієнтири східної й західної традиції істотно відрізняються.

Ю. М. Оборотов зазначає, що найсуттєвіша риса, що визначає відмінність ставлення до держави в нас і на Заході, полягає в тому, що в західних країнах держава з'являється у вигляді знеособленої сили законів, яким підпорядковані будь-які представники влади і громадяни. У нас, стверджує автор, влада завжди персоніфікована на всіх рівнях – від

президента до муніципального чиновника. Тому перебування України, Росії, Білорусі на стику Сходу й Заходу об'єктивно змушує їх вирішувати проблему діалогу різних соціокультурних світів як свою внутрішню проблему.

Пріоритет при розробці ідеї євразійського права належить відомому історику, філософу права й державознавцю М. М. Алексєєву. Використання його концепції є дуже перспективним у зв'язку з ідеєю справедливої держави як колективної чесноти. На тлі непередуманого запозичення західних державних і правових інститутів, що призводять до дестабілізації державного життя й посилення правового нігілізму, існує можливість здійснення реформ на основі євразійської правової моделі й відповідної їй гарантійної державності. Для Євразійської правової моделі характерні наступні принципи: визнання права на духовний і культурний розвиток як вищу цінність; фіксація основних обов'язків держави й кожної особистості для реалізації цього права; формування державно-приватної системи господарства для забезпечення соціальної справедливості; відродження духовності, релігійності й культури.

Певні аспекти досвіду американської системи юридичної освіти можуть стати корисним і для України, однак це не означає, що підходи до вирішення «місцевих» проблем можна знайти в системі правової освіти США.

У США існує дворівнева система – загально-університетської та професійної освіти. Право як спеціальність вивчається в спеціальних професійних закладах – правничих школах, вступники до яких мають закінчити чотирирічний курс «загально-університетського» навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра. У даному контексті необхідно зазначити, що правничим школам передувала система так званого «учнівства» (apprenticeship). Остання передбачала вивчення права під наставництвом практикуючого правника, який виявив бажання поділитися знанням, досвідом та бібліотекою на певних умовах з кимось із «студентів». В США й донині деякі штати визнають цю форму юридичної підготовки, яка, втім, поступилася «правничим школам». Правничі школи спочатку були переважно незалежними підприємствами без стандартних правил прийому (крім оплати за навчання). Але після запровадження вимог щодо здобуття права на практику (зокрема, складання правничого кваліфікаційного іспиту), що обумовило практичну необхідність у систематичній підготовці правників, та визнання за правом у середині XIX ст. статусу академічної дисципліни правничі школи набули тієї форми, в якій існують нині, – форми професійних навчальних закладів.

При цьому відзначимо суттєву особливість вимог до абітурієнтів – це не так наявність базових правових знань, як вміння аналітично мислити та викладати свої думки в письмовій формі.

Звичайна трирічна програма навчання в американській правничій

школі передбачає низку загальнообов'язкових предметів на першому курсі (контракти, делікти, право власності, конституційне право, юридична деонтологія тощо) та вибіркових – на наступних, котрі мають на меті не лише «викласти» знання матеріального та процесуального права, а й навчити користуватися «правничою бібліотекою» (законодавчою базою, судовою практикою, навчальною літературою та періодикою тощо) та правовому мисленню («мислити як правник») – для вирішення правових питань. З цією метою курси викладаються з використанням так званого «case method»: студенти отримують на домашнє завдання прочитати низку справ, а на заняттях викладач викликає студентів, котрі відповідають на запитання щодо справ й аргументовано відстоюють власну позицію. Цей метод доповнюється ще одним – «сократівським» – діалектичним способом обговорення питання через постановку запитань й відповідей, які стимулюють мислення.

Особливого поширення в США набули так звані студентські конкурси із судових процесів, які останніми десятиліттями запроваджуються в світі. Їх запровадили в США ще на початку XIX століття.

До американської системи юридичної освіти вони потрапили із Англії, де були започатковані принаймні в XIV ст. У США їх спочатку увів до навчальної програми підготовки правників Гарвардський (1820), а згодом впродовж XIX ст. – й інші університети (Вірджинії, Південно-західний (м. Чикаго), Бостонський). Сьогодні ця форма занять – традиційна складова підготовки правників у США.

Навчальні плани американських правничих шкіл включають спеціальні обов'язкові курси для першокурсників, які сприяють виробленню вмінь та навиків правничого письма та судових процесів. У багатьох закладах діють так звані «ради із судових процесів» (moot court boards), членами яких є студенти та їхні старші колеги. До речі, часто участь у різноманітних конкурсах із судових процесів вважається рівноцінною вивченню навчальної дисципліни.

Характерною рисою американської юридичної освіти є змагальність (конкуренція) з правничими змаганнями як одним із її проявів. Такий різновид змагань, як рольові судові процеси, що мають на меті розвинути практичні навички студентів-правників, часом відкриті й для українських студентів. Наприклад, засновані 1959 р. й адміністровані Асоціацією студентів міжнародного права змагання з міжнародного права ім. Ф. Джессапа, національні раунди якого проводяться в Україні з 1994 р. з фіналом у Вашингтоні (США). Українські студенти-правники регулярно беруть участь у цих англomовних змаганнях на обох рівнях і вже досягли певних успіхів.

Здобуття професійного досвіду шляхом проведення наукових досліджень можливе завдяки низці програм, адміністрованих урядом США в Україні. Вони надають можливість молодим українським

дослідникам та вченим-правникам проводити наукові дослідження в США на стипендіальній основі. Крім того, американські університети та інші наукові установи на конкурсних засадах надають стипендії для організації правових досліджень у США. Наприклад, Інститут українознавчих студій при Гарвардському університеті надає щорічні іменні дослідницькі стипендії, зокрема в галузі права.

Таким чином, розглянувши певні аспекти зарубіжного досвіду юридичної освіти, можемо стверджувати, що це сприятиме більш активному запровадженню у вітчизняну юридичну практику даних розробок. Водночас ми вважаємо, що застосування бодай одного з них, вимагає серйозного ґрунтовного дослідження щодо їх можливого впливу на правову систему України загалом.

УДК 346.1 (043.2)

Петров Є. В., д.ю.н., професор,
суддя ДООС, м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Як цілком справедливо та обґрунтовано наголошується у літературі, визначальне місце у системі національного права відводиться Конституції України, яка є основним закон громадянського суспільства і держави, що має вищу юридичну чинність, через який (відповідно до багатовікового досвіду і прагнень народу) затверджуються основи суспільного і державного ладу і механізми їх дії, спрямовані на зміцнення держави і забезпечення прав і свобод громадян [1, с. 326].

Провідне місце Конституції у системі національного права забезпечується через властиві їй юридичні ознаки:

1. Конституція є актом найвищої юридичної сили (верховний акт). На її основі мають прийматися закони та інші нормативно-правові акти, а також укладатися та ратифікуватися міжнародні договори.

2. Конституція становить базу для поточного законодавства і формування правової системи держави.

3. Конституція містить норми прямої дії, які відповідають основним стандартам сучасного міжнародного права і не потребують будь-яких додаткових законів і постанов для їх застосування.

4. Конституційні норми мають вищий ступінь нормативної концентрації та ціннісної орієнтації, ніж суміщена дія конституційних і поточних норм. Конституційні норми не розчиняються в комплексі останніх, а мають визначальне значення в нормативній регламентації суспільних відносин.